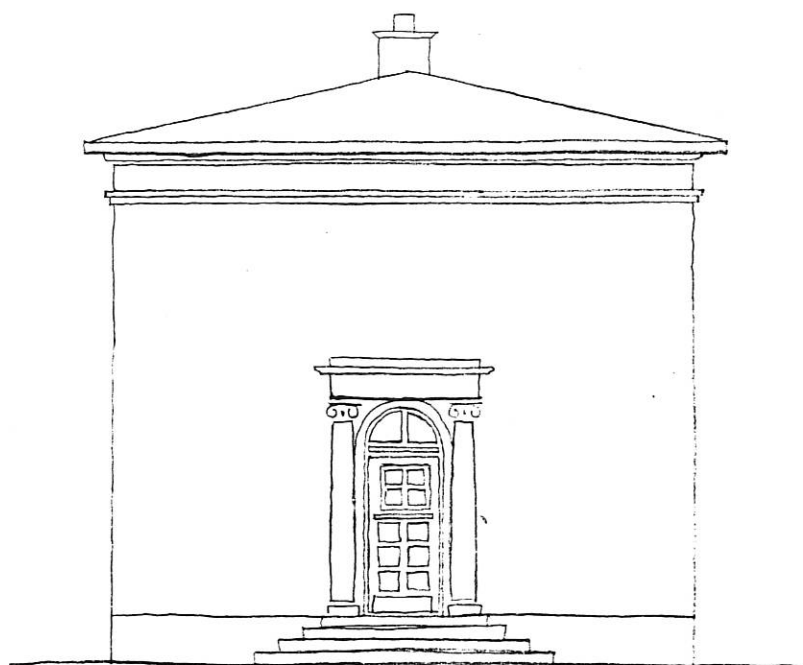

BYGNINGSREGISTRERING

for kryolit brudet ved

IVITTUUT/IVIQTÛT

Radiostationen i Ivittuut/Ivigât
Opført i 1925, nedrevet i 1978
Nordsiden 1:125

Den 15. maj 1985

Foretaget i september 1981 af
Søren Vadstrup, arkitekt m.a.a.
Karsten Rønnow's Tegnestue
Klosterstræde 14, København K

for

GRØNLANDS LANDSMUSEUM
i Nuuk

INDHOLDSFORTEGNELSE.

1	FORMÅL	Side 1
2	FORUDSÆTNINGER	Side 1
3	KRYOLITBRUDETS HISTORIE	Side 1
4	KARAKTERISTIK AF BYGGESKIKKEN	Side 14
5	DE TILBAGEVÆRENDE BYGNINGER	Side 17
6	REGISTRANT, OVERSIGT	Side 18
7	BESKRIVELSE AF BYGNINGERNE EFTER ALDER	Side 21

B-10	"Butikken", opf. 1860	Side 21
B-67	Tidl. kontrollørbolig, opf. 1863	Side 22
B-2, B-4,	Krudthuse, opf. 1863	Side 24
B-13	"Firkanten", opf. ca. 1860	Side 25
B-25	"Messen", opf. 1865	Side 26
B-15	"Amerikanerhuset", opf. 1866	Side 28
B-48	"Capella", opf. 1870-erne	Side 29
B-36	"Norske lysthus", opf. 1874	Side 30
B-51	"Laboratorium", opf. i 1880-erne	Side 32
B-83	"Slottet", opf. 1925-26	Side 33
B-81	"Salen", opf. 1926	Side 35
B-38	Vandtanken, opf. 1928	Side 36
B-46	"Barakken", opf. 1930	Side 37
B-115	Tidl. Kontrollørbolig, opf. 1930	Side 38
B-142	"Valhal", opf. 1939-40	Side 39
B-150	"Bræddehytten", opf. 1942	Side 39
B-155	"Kastellet", opf. 1942	Side 39
B-156	Maskinværksted, opf. 1942-45	Side 39
B-164	"Jomsborg", opf. 1946-47	Side 42
B-169	"Hundested", opf. 1946-47	Side 42
B-172	"Liseleje", opf. 1946-47	Side 42
B-14	"Formandshus", opf. 1958	Side 42

8	KONKLUSION	Side 43
9	BEVARINGSFORSLAG	Side 43

BILAG

I	Kort over Ivigtut 1859 opmålt af F. Jakobsen
II	Kort over Ivigtut 1869 H. Rink
III	Kort over Ivigtut 1920 opmålt af N. Jagd
IV	Kort over Ivigtut 1981 med bygningsregistrant

1: FORMÅL

Formålet med denne rapport er at give en arkitektonisk og bygningshistorisk vurdering af de tilbageværende bygninger ved Kryolitbruddet i Ivigtut med henblik på en eventuel fredning.

For at forstå bygningernes baggrund bliver kryolitbruddets historie ridset ganske kort op, hvorunder nogle af de mange tidligere, nu nedrevne bygninger, omtales.

2: FORUDSÆTNINGER

Rapporten baserer sig først og fremmest på en besigtigelse af bygningerne i Ivigtut i september 1981, suppleret med en gennemgang af bruddets stedlige tegningsarkiv, samt mundtlige oplysninger fra driftsleder Knud Petersen og borgmester Birthe Petersen.

I Danmark er diverse fotografier og kort på Det Kgl. Bibliotek og Nationalmuseet gennemgået for at belyse bruddets ældste bygningshistorie. Denne støtter sig også til kontorchef P.P. Sveistrups artikel i "Grønland" nr. 1, 1956 om "Kryolitten og Staten" (1854-56) og nr. 2, 1965 om "Ivigtut fra 1865-70" samt bogen om "Arsukfjorden" af Ulrik Luckow.

En grundigere arkivgennemgang f.eks. af ældre breve og beskrivelser m.v. ligger uden for denne rapports formål, bl.a. fordi hovedparten af de bestående bygninger er yngre end 1925. Visse af de ældre, nu forsvundne huse, skal dog kort beskrives i det følgende.

3: KRYOLIT-BRUDDETS HISTORIE

Brydningen af kryolit ved Ivigtut startede i 1854, efter at den danske ingeniør Julius Thomsen året før havde fået patent på den fabriksmæssige fremstilling af soda ud fra dette meget specielle og sjældne mineral.

"Kryolith" betyder "is-sten" på græsk, hvilket hentyder til mineralets ofte hvide farve. Kryolit findes kun i ren form ganske få steder på kloden, med langt den største forekomst i Ivigtut. Her kunne den i begyndelsen opsamles direkte på jorden. Grønlanderne brugte de tunge, hvide sten som lodder på fiskegarnene, eller de knuste dem og blandede pulveret i tobakken for at drøje på denne.

Ivigtut i 1850-erne

Den kun 25-årige Julius Thomsen havde ikke noget selskab i ryggen til at udnytte sin opdagelse og blev derfor i

1: FORMÅL

Formålet med denne rapport er at give en arkitektonisk og bygningshistorisk vurdering af de tilbageværende bygninger ved Kryolitbruddet i Ivigtut med henblik på en eventuel fredning.

For at forstå bygningernes baggrund bliver kryolitbruddets historie ridset ganske kort op, hvorunder nogle af de mange tidligere, nu nedrevne bygninger, omtales.

2: FORUDSÆTNINGER

Rapporten baserer sig først og fremmest på en besigtigelse af bygningerne i Ivigtut i september 1981, suppleret med en gennemgang af bruddets stedlige tegningsarkiv, samt mundtlige oplysninger fra driftsleder Knud Petersen og borgmester Birthe Petersen.

I Danmark er diverse fotografier og kort på Det Kgl. Bibliotek og Nationalmuseet gennemgået for at belyse bruddets ældste bygningshistorie. Denne støtter sig også til kontorchef P.P. Sveistrups artikel i "Grønland" nr. 1, 1956 om "Kryolitten og Staten" (1854-56) og nr. 2, 1965 om "Ivigtut fra 1865-70" samt bogen om "Arsukfjorden" af Ulrik Luckow.

En grundigere arkivgennemgang f.eks. af ældre breve og beskrivelser m.v. ligger uden for denne rapports formål, bl.a. fordi hovedparten af de bestående bygninger er yngre end 1925. Visse af de ældre, nu forsvundne huse, skal dog kort beskrives i det følgende.

3: KRYOLIT-BRUDDETS HISTORIE

Brydningen af kryolit ved Ivigtut startede i 1854, efter at den danske ingeniør Julius Thomsen året før havde fået patent på den fabrikmæssige fremstilling af soda ud fra dette meget specielle og sjældne mineral.

"Kryolith" betyder "is-sten" på græsk, hvilket hentyder til mineralets ofte hvide farve. Kryolit findes kun i ren form ganske få steder på kloden, med langt den største forekomst i Ivigtut. Her kunne den i begyndelsen opsamles direkte på jorden. Grønlanderne brugte de tunge, hvide sten som lodder på fiskegarnene, eller de knuste dem og blandede pulveret i tobakken for at drøje på denne.

Ivigtut i 1850-erne

Den kun 25-årige Julius Thomsen havde ikke noget selskab i ryggen til at udnytte sin opdagelse og blev derfor i første omgang overhalet indenom af et nyoprettet dansk-engelsk mineselskab, der var på pletten allerede i sommeren 1854. De var nu mest interesseret i en lille blyforekomst på stedet, men foretog også indsamling/brydning af kryolit. Selskabet opførte samme sommer 5 huse ved Ivigtut.

*Den første
bestyrerbolig
1856*

I 1856 allierede Julius Thomsen sig bl.a. med den jævnaldrende finansmand C.F. Tietgen og fik sendt et skib til Ivigtut efter kryolit. Samtidig fik de opført et enkelt hus på stedet. Thomsens to andre parthavere var ingeniør Howitz, der havde opdaget kryolittens anvendelighed til emaljering af jerngryder, samt grosserer Th. Weber. Efter at de i 1857-58 havde anlagt fabrikken "Øresund" ved København til fabrikation af kryolit-soda, var selskabet nu klar til at starte brydningen af kryolit ved Ivigtut i større stil.

Der var dog stadig 2 alvorlige problemer, det konkurrerende dansk-engelske selskab og den kendsgerning, at det var KGH, der havde eneret til selve brydningen af kryolitten. KGH, med inspektør Rink i spidsen, anså dette for en kærkommen indtægt for befolkningen og bestyreren i det nærliggende Arsuk. Man indså dog efter kort tid, at det var en dårlig idé. Grønlanderne skulle jo sideløbende passe deres fangst, og transporten af kryolitten med konebåd til Arsuk gik også alt for langsomt.

*Mandskabs-
hus 1857*

Allerede i 1857 opførte Julius Thomsens selskab derfor en lille bygning til nogle få danske arbejdere, og da flere folk kom til de følgende år, betød det, at brydningen efterhånden helt blev overtaget af selskabet selv med folk boende på stedet hele året.

I 1864 slap man også af med det konkurrerende selskab, idet "Kryolith Mine- og Handelsselskabet" med Julius Thomsen som direktør fik enekoncession på brydningen af kryolit i 20 år.

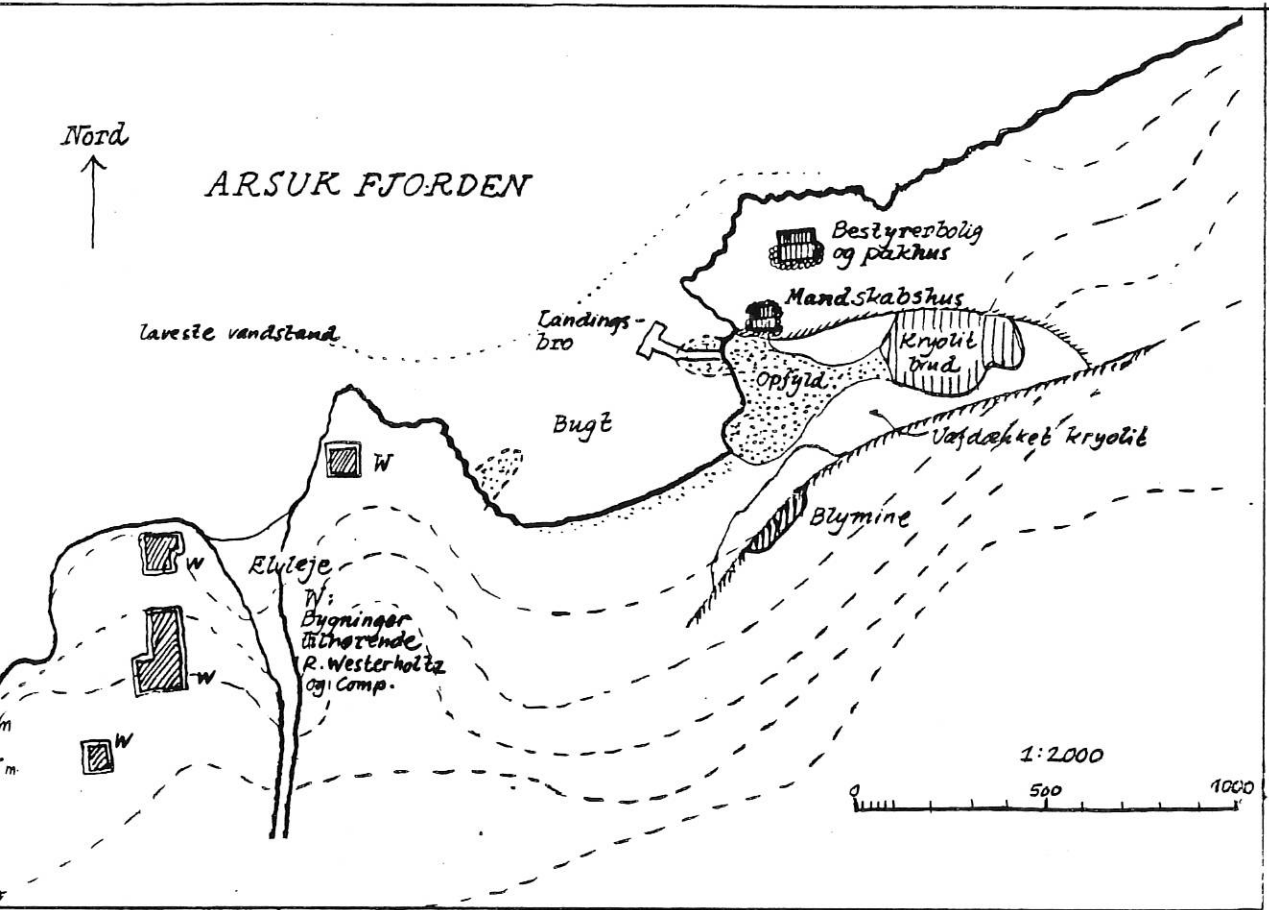
Ivigtut 1859-60

En plan af Ivigtut fra 1859, målt af F. Jacobsen, viser situationen kort før enekoncessionen:

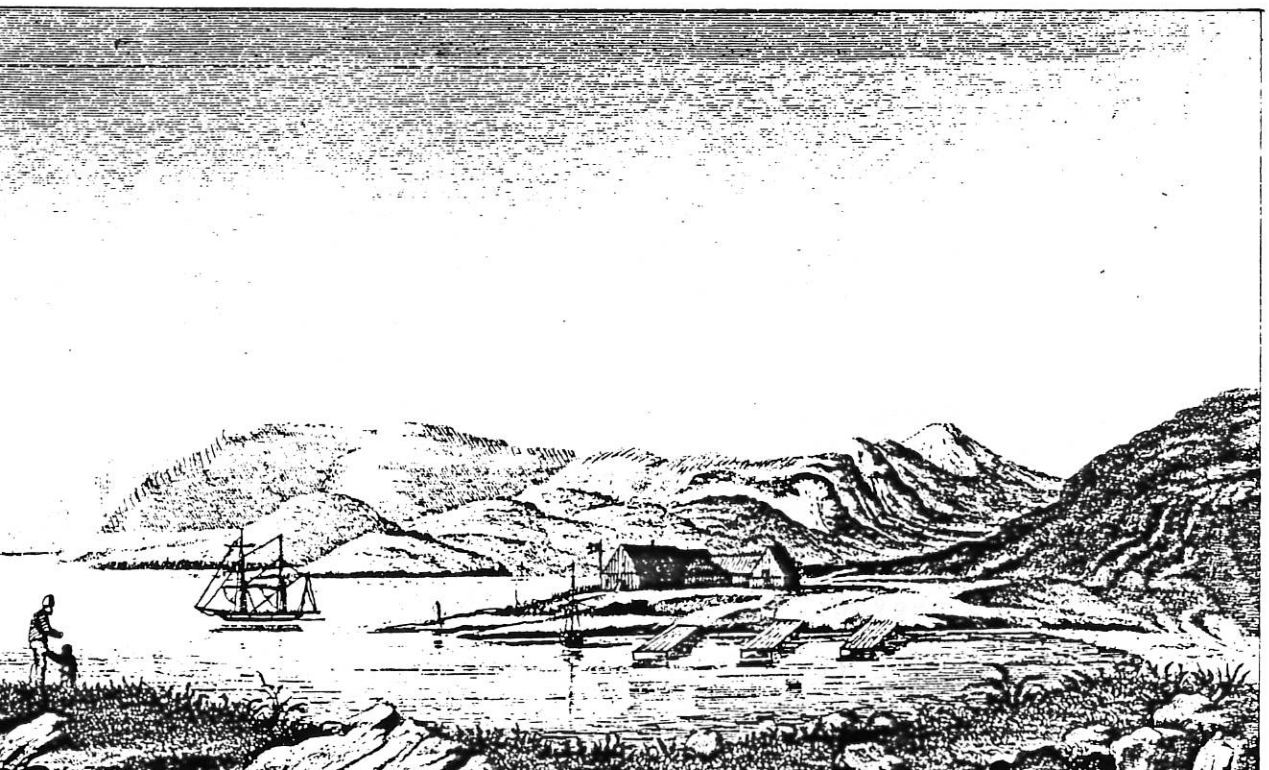
Det danske selskabs 2 bygninger ses på et lille næs nord for kryolit-bruddet. Det er bestyreren Hr. Schmidts "Bolig og Pakhus" - pakhuset lå formentlig på loftet - samt "Mandskabets Huus" opført henholdsvis 1856 og 57.

Det dansk-engelske selskabs bygninger (mærket "W" for den ene af interessenterne, R. Westenholtz) ses på den anden side af den lille bugt. Deres anvendelse er ikke oplyst. Den opfyldning, der de følgende år helt skulle lukke den lille bugt vest for bestyrerboligen for at tjene som stabelplads for kryolitten, ses allerede at være påbegyndt.

Et prospekt fra Ivigtut viser nogenlunde den samme situation som kortet, dog er der kommet et par bygninger mere til, hvorfor det må være udført i 1860-61. Prospektet er tegnet fra den "engelske" side af den lille bugt. Man ser bestyrerboligen med have og flagstang foran samt "Mandskabets Huus" med skorsten til højre herfor. Mellem de 2 huse ligger der en ny tværbygning. Bagved skimtes, uden skorsten, taget af det

VIGTÚT 1859 opmålt af A. Jakobsen i august 1859. Rinkes Kortsamling nr. 82b
Rekonstruktion 1:1000 af S.V. Originalkort: Se bilag I

B-10
Pakhus
"Bulikken" 1860

endnu eksisterende pakhus, B-10, der blev opført i 1860.

Foran husene stikker 3 ladebroer ud i bugten med den stablede kryolit bagved. Selve kryolitbruddet ligger til højre (syd) herfor. Bugten, der kunne være tør ved lavvande, blev, som nævnt, senere helt opfyldt. På fjorden ses formentlig, trods en manglende mast, ekspeditionsskibet "Fox", der netop besøgte Ivigtut i 1860 og iøvrigt i 1862 blev købt af mineselskabet.

Alle bygningerne ses at være af træ, men har, de usikre koncessionsforhold taget i betragtning, næppe været beregnet på at stå i længere tid. Folkeboligen holdt kun få år, mens bestyrerboligen først blev revet ned i 1920. Pakhuset står, som nævnt, endnu.

Husene var, iflg. Jacobsens kort, heller ikke store. Folkene måtte klemme sig sammen på 18 m², idet huset var 7 x 7 alen = 4,4 x 4,4 m i grundplan. Hr. Schmidts hus var med sine 45 m² i grundplan heller ikke imponerende, (13 x 10 alen = 8,1 x 6,3 m). Bestyrerboligen blev udvidet flere gange i tidens løb; men først erstattet af en ny i 1895 (den nu nedrevne, såkaldte "Gamle bestyrerbolig").

Ivigtut i 1860-erne

Efterhånden som kryolit-brydningen krævede flere og flere arbejdere, opstod der behov for flere og flere indkvarteringshuse. Dette blev i nogle år klaret med interimistiske småskure; men efter adskillige dødsfald blandt folkene om vinteren, mest på grund af skørbug, opsendte man i 1862 et stort 40-mands hus. Alligevel døde der samme vinter hele 14 arbejdere af skørbug. Igen i 1863 kom der en ny 30-mands barak, og de forbedrede forhold bevirkede, at der nu "kun" døde 8 arbejdere den efterfølgende vinter.

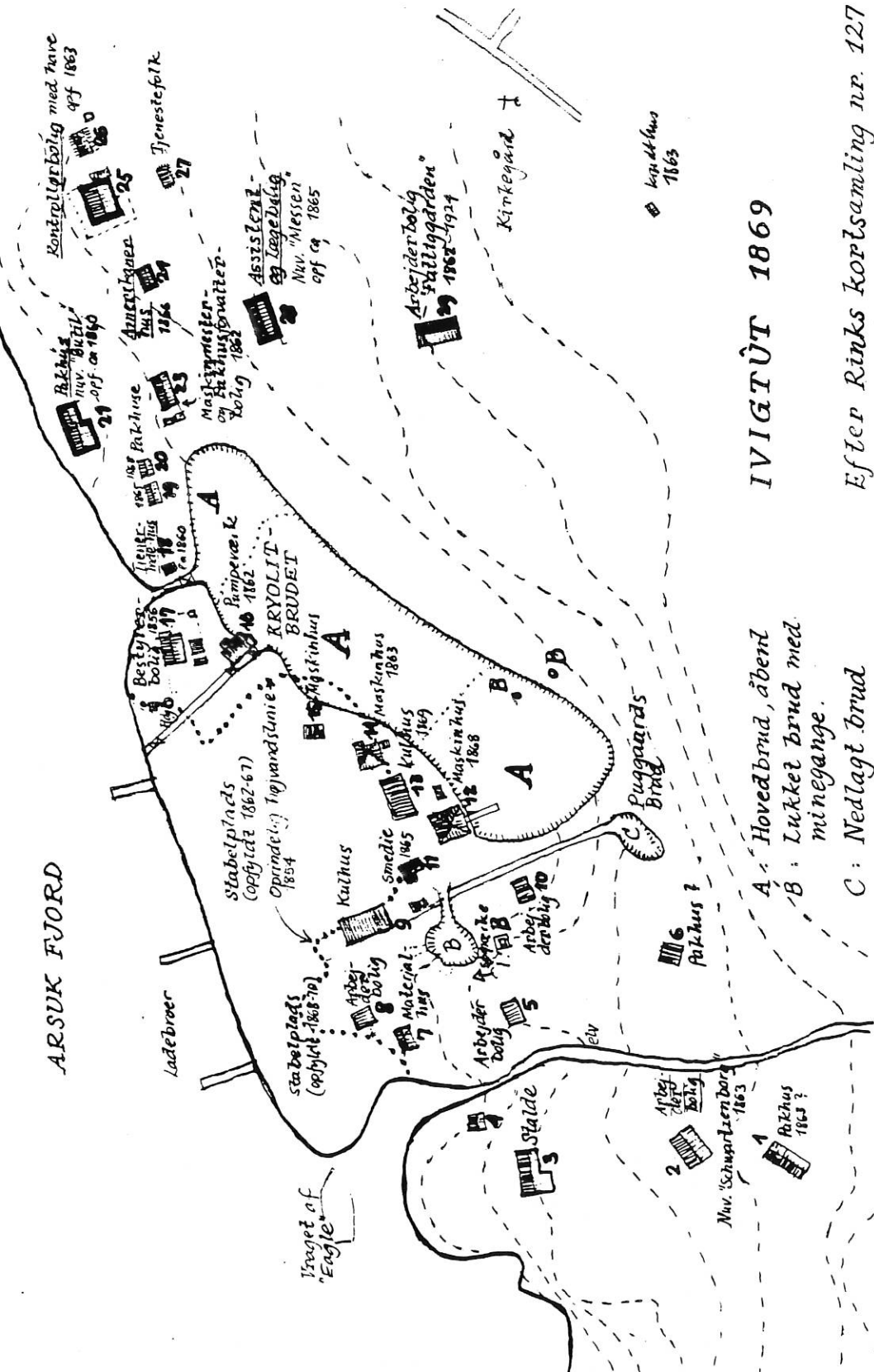
Efterhånden fik man dog bugt med skørbugen, bl.a. ved at forbedre kosten, og det temmelig hårde slid, som også var en medvirkende årsag til dødsfaldene blandt arbejderne, blev lettet, da minen fra 1864 tog maskinkraft i brug.

Der installeredes nemlig en kraftig dampmaskine til at pumpe bruddet fri for vand. Efterhånden var man nået 7-8 meter i dybden, hvilket medførte, at vandet fra fjorden trængte ind gennem talrige sprækker. Året efter kom der en dampmaskine mere til Ivigtut til at trække de fyldte kryolitvogne op fra bruddet ad en lang slidske. Herfra måtte de dog stadig skubbes videre op ad tipvognssporene med håndkraft.

Maskinparken og det udvidede folkehold krævede også flere funktionærer - og dermed boliger til disse. I 1862 fik pakhusforvalteren et hus, som han dog fra 1864 måtte dele med maskinmesteren. I 1865 opførtes et dobbelthus til deling mellem bruddets assistent og læge.

B-25
Assistent- og
lægebolig
"Messen" 1865

ARSUK FJORD

IVIGTUT 1869

Efter Rinks kortsamling nr. 127
Tegnet den 24 september 1869

Rekonstruktion i mål 1:2000
Marts 1985 Søren Vøsthus

Originaltegning: Se bilag II

- A: Hovedbrud, åbent
- B: Lukket brud med minegange.
- C: Nedlagt brud

1 Eksisterende bygning 1981
A Nedrevet bygning

B-67
Kontrollør-
boligen opf. 1863

Fra 1862 havde den danske stat ansat en kontrollør i Ivigtut til bl.a. at opmåle den brudte kryolit, så koncessionsafgiften, ca. 12%, kunne beregnes herud fra. Kontrollørboligen, passende større og bedre end de øvrige huse, blev opført i 1863.

B-15
"Amerikaner-
huset" opf. 1866

Fra 1863 aftoges cirka halvdelen af kryolitten, primært den mørke, af et amerikansk selskab i Pennsylvania med egne skibe. I 1866 byggede dette selskab et lille hus, for at deres eventuelle overvintrende skibskaptajner kunne bo komfortabelt i land.

Ivigtut kunne kun besejles i sommerhalvåret. Selve brydningen og især sorteringen af kryolitten var også umulig om vinteren, så man måtte afskedige cirka halvdelen af den efterhånden 100 mand store arbejdsstyrke om vinteren.

I et forsøg på at undgå dette byggede minen i 1867 et stort sorterehus til sortering af kryolitten, så den var klar til udskibning om foråret. Det viste sig dog, at der var for mørkt i huset til at skelne kryolit fra ikke-kryolit.

Ivigtut 1869

Et kort fra den 24. september 1869 (Rinks kortsamling nr. 127 på Det Kgl. Bibliotek) viser cirka 31 bygninger i Ivigtut.

Bruddet er udvidet betydeligt siden 1859. Det er 8 m dybt i midterfeltet. Den lille bugt nord for bruddet og endda udover næsset er fyldt op til kryolit-stabelpladser, og læhavnen vest for minen er påbegyndt med sænkningen af skibet "Eagle".

Det lille brud "B" på kortet er et lukket brud med minegange. Det var endnu et forsøg på at beskæftige folkene om vinteren og effektivisere kryolitbrydningen. Trods hjælp fra norske bjergværkseksperter måtte forsøget opgives efter få år på grund af den alt for løse kryolit samt vandindtrængen i gangene.

Som kortet fra 1869 viser, ligger de forskellige (damp-) maskinhuse og værksteder langs bruddets nordside. Funktionærboligerne ligger, med den gamle bestyrerbolig som en undtagelse, øst for kryolitbruddet. Den ældste arbejderbarak fra 1862 (nr. 29) ligger også på denne side; men det bliver snart en undtagelse. Fra 1863 lægges alle arbejderboligerne vest for bruddet, så minebyen bliver opdelt i 2 skarpt adskilte del: En arbejderby - senere kaldt "Stodderbyen" efter arbejderens lokale betegnelse "stodderne" - og en funktionærby, med selve bruddet omkranset af værksteds- og maskinbygninger, midt imellem. Adskillelsen blev drevet så vidt, at det var forbudt arbejderne at komme i funktionærbyen uden tilladelse. "Stodderne" tilbragte, for deres del, nok

også helst fritiden uden arbejdslederne, så arrangementet var givet til alles fordel.

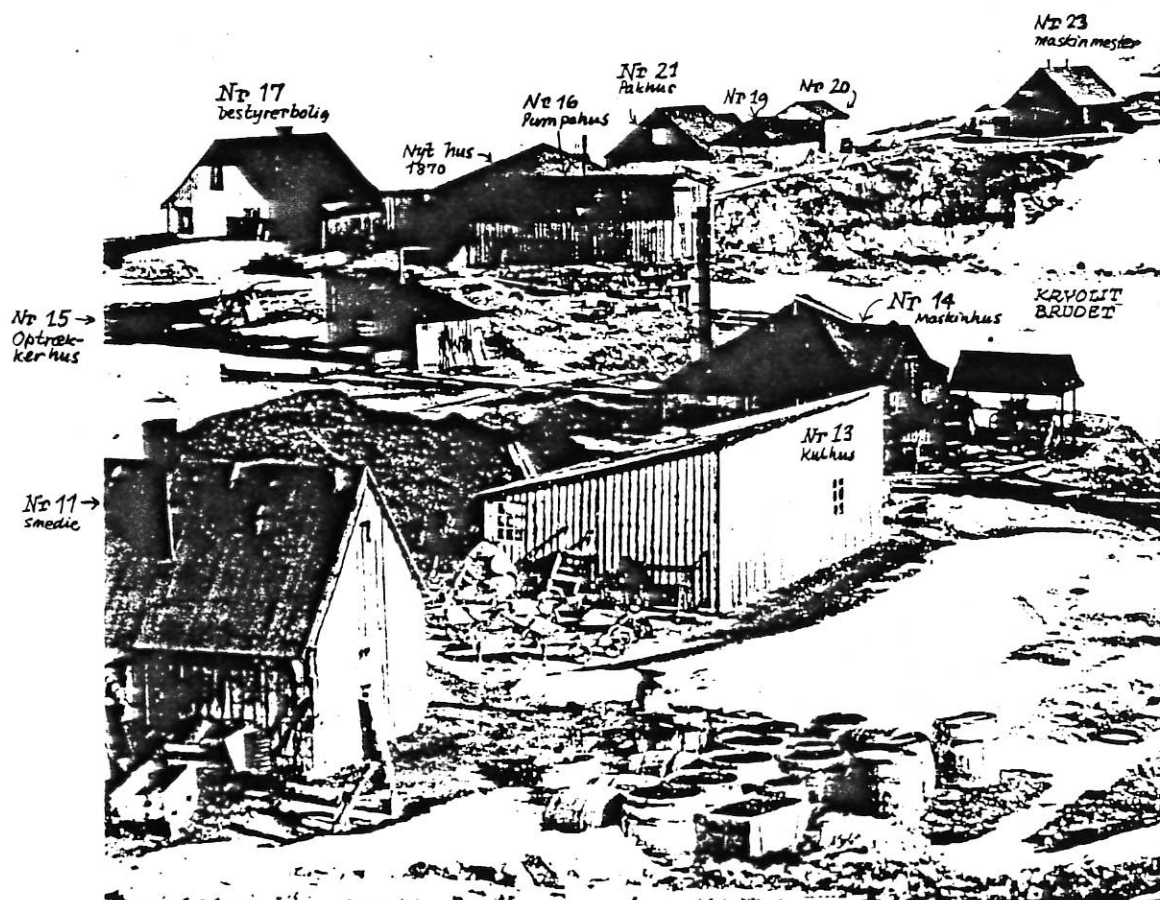
Det var dog næppe helt tilfældigt, at minebyens store svinestalde lagdes lige midt i "Stodderbyen". (Planens nr. 3). Kirkegården lå derimod i funktionærbyen.

Planen viser 5 arbejderboliger (nr. 2, 5, 8, 10 og 29). De 3 ældste er ganske små interimistiske skure med ensidigt tag (jvf. samtidige fotografier), sandsynligvis med en ret kort levetid. Den ene større arbejderbolig (nr. 2 på planen) stod derimod i 114 år - helt til 1979. Huset, der blev kaldt "Schwartztenborg" - efter sigende både efter den udvendige og indvendige farve - gennemgik dog en del ombygninger i tidens løb.

En stor del af bygningerne på kortet er pakhus og materiel-huse. Nr. 9 og 13 er formentlig kulhuse til den anselige mængde kul, der var behov for hele året. De ses på billeder at have haft ensidigt tag med lav rejssning.

Det store sorterehus på 75 x 25 fod = 23,6 x 7,7 m ses ikke på kortet; men da det optræder på et fotografi fra 1871, er det antagelig først opført 1869-70.

Af bygningerne på kortet findes kun nr. 18, det lille tjenerindehus, nr. 21, pakhuset, nr. 24, "amerikanerhuset", nr. 25, kontrollørboligen, og nr. 28, assistent- og lægeboligen, i dag - alle dog i kraftigt ombygget tilstand.

Ivigtut 1870

Grønlands Landsmuseum.

2 billeder fra 1869 viser næsten samme situation som på kortet. De 2 forreste bygninger på billedet er bygning 11 - sandsynligvis en smedie at dømme efter ambolten foran, derefter bygning 13 med ensidigt tag, måske et kulhus p.g.a. de store kulbunker bagved. Herefter følger med "pyramidetag" nr. 14, der er et maskinhus til bl.a. at trække tipvognene op ad slidsken, der ses foran.

Bagved ses bygning 15, endnu et maskinhus, samt pumpehuset nr. 16, ragende helt ud over brudkanten. Bestyrerboligen ses yderst til venstre, og i baggrunden ses gavltrekanten af pakhuset fra 1860. Længst i baggrunden ses maskinmester- og forvalterboligen fra 1862.

Det andet fotografi fra 1869 viser udsigten den anden vej (mod vest).

Ivigût 1870

Grønlands Landsmuseum.

Forrest ses det lille stenhus til bestyrerboligens grønlandske tjenestefolk (nr. 18). Bagved dette ses selve bestyrerboligen med plankeværk rundt om. Til venstre herfor ses et nyt hus med pyramidetag under opførelse - med hjørnet ud over brudkanten. Dette hus ses ikke på planen. Det gør derimod pumpehuset (nr. 16) lige bag ved, ligeledes svævende ud over brudkanten. I baggrunden, bag maskinhuset (nr. 15), ses de sirligt stablede kryolitbunker samt pakhuset (nr. 9) og en lille arbejderbolig (nr. 8).

De smukke, snorlige kryolitstabler skyldes ikke æstetiske tilbøjeligheder hos mineselskabet eller arbejderne, men simpelthen at staten fik koncessionsafgift af hver kubikfavn brudt kryolit. Det var derfor i selskabets interesse, at de stabler, som statens kontrollør opmålte inden udskibningen, var så kompakte som overhovedet muligt. Forliste kryolitskibene på hjemvejen, måtte selskabet bære tabet. Det var i de første år et ikke uvæsentligt antal af de ca. 10 årlige skibsanløb.

På billedet ses den amerikanske bark "Brilliant" ved en af de ladebroer, hvorfra lastningen skete med trillebøre fra land. Dette arbejde påhvilede skibsmandskaberne. I

baggrunden ses mineselskabets eget lille dampskib "Fox" ("Gamle Fox").

Ivigut 1870-1900

Efterhånden som prisen på kryolit-soda faldt i 1870-erne, anvendtes kryolitten i stigende grad til emaljeret af jerngryder. Dette gav minen i Ivigtut en vældig opblomstring, specielt i årne 1891-1900, hvor der gennemsnitligt blev udskibet 4.600 m³ kryolit om året med over 100 skibsanløb gennem den korte sejlsæson.

B-48
"Capella" ca 1870
B-57
"Laboratorium"
ca. 1880
B-36
"Norske Lysthus"
1874

Bygningernes antal øgedes atter. I funktionærbyen blev der i 1870- og 80-erne opført et lille sygehus og en lille skole samt, i 1895, en ny stor bestyrerbolig. Bestyrerboligens lille lysthus i norsk "schweitzerhusstil" stammer også fra denne tid.

Arbejdsstyrken bestod stadig af ca. 110-115 mand fordelt med 50-55 mand på det såkaldte "vinterhold", der boede fast i Ivigtut hele året og ca. 60 mand på "sommerholdet", der blev sendt hjem om vinteren. Arbejderbyen blev udbygget med flere indkvarteringshuse. Kun få af disse overlevede i længere tid. "Gamle Kro" fra 1870-erne blev dog først revet ned i 1979.

Der blev, som det ses, hæftet rammende navne på alle bygningerne i Ivigtut før at kende dem fra hinanden. En anden af arbejderbarakkerne fra slutningen af 1800-tallet fik dog et navn, der hurtigt måtte blive uaktuelt. Den blev kaldt "Nye Hus"; men stod i næsten 100 år.

Nord for det efterhånden kraftigt udvidede brud opførtes i 1890-erne et nyt stort maskinhus med 2 høje skorstene og nye værksteder, pakhuse m.v. skød også op.

Enkelte arbejdere groede så fast ved minen, at de byggede små træhuse til sig selv, f.eks. "Viben" og "Ballen". Det var dog stadig ikke tilladt arbejderne at have familier - eller i det hele taget kvinder boende. Det var forbeholdt funktionærerne.

Ivigut 1910-20

Begyndelsen af århundredet var en roligere tid i Ivigtut med moderat brydnings- og byggeaktivitet. I 1914 blev betyrerboligen fra den netop nedlagte kobbermine ved Ivnatsiaq, oprettet 1909, flyttet til Ivigtut som funktionærbolig. Den blev, som det højest beliggende hus i byen, døbt "Toppen".

Ikke langt fra "Toppen" lagdes også en lille overdækket keglebane til fælles fritids-brug.

Ivigttut i 1920-40

Omkring 1920 fik den kraftigt voksende flyvemaskine-industri i U.S.A. behov for store mængder aluminium, og da kryolitten kunne anvendes som katalysator (såkaldt flusmiddel) ved aluminiumsfremstillingen, steg priserne på kryolit igen voldsomt.

Kryolit-minen ved Ivigtut gik derfor over i endnu en hektisk fase - yderligere forstærket af, at damp- og motorskibe kunne besejle fjorden næsten hele året. Også selve brydningen blev effektiviseret. Håndsorteringen blev afløst af et automatisk sortereværk, placeret i en vældig silo-bygning, og de håndtrukne tipvogne blev afløst af en veritabel højbane, som via 2 kraftige elevatorer automatisk bragte kryolitten direkte fra bunden af bruddet til siloen. Selve udlosningen til de ventende skibe blev også automatiseret med en stor skinnekørende lastekran. Kajanlæggene blev forbedret og udbygget med beton.

Trods den gennemgribende automatisering var der dog stadig brug for mange folk ved Ivigtut, især fordi meget af det nye grej, bl.a. sorteringsanlægget, ikke virkede.

Man benyttede derfor "de gyldne tider" til en kraftig forbedring af "underbringningsforholdene" ved minen. Det blev til en række gedigne og flotte bygninger, hvor man tillod sig den luksus at bygge i grundmur - hvilket senere gav anledning til store byggetekniske problemer.

"Stodderbyen" blev udbygget med to nye grundmurede indkvarteringshuse: "Gamle Stok" i 1925 og "Nye Stok" i 1930. Der blev endvidere lagt et ret stort fælles forsamlingshus i 1926 kaldet "Salen", samt to nye murede svinestalde i 1923-25 midt i "arbejderbyen".

De nye tider gav sig også udslag i oprettelsen af et elektricitetsværk i 1923, en radiostation i 1925, et nyt vandværk i 1928 samt diverse nye maskinhuse, værkstedsbygninger m.m.

Forholdene for skolebørnene blev også forbedret med en ny skolebygning, kaldet "Barakken" i 1930. Endelig fik bruddets driftsbestyrer en ny kæmpe grundmuret pragtvilla, kaldet "Slottet", i 1925.

Da den nye kæmpemæssige sorterersilo dels larmede voldsomt, dels tog den smukke udsigt over fjorden fra kontrollørboligen, forlangte man at få en ny bolig af mineselskabet. Denne opførtes i 1930 et godt stykke oppe af skråningen over minebyen og var, på statens forlangende, med sine ca. 600 m² lidt større end driftslederens hus.

Året før krigen fik man opført 2 nye arbejderbarakker, "Skodsborg" og "Lerchenborg", begge bygget af træ, da murstenshusene hurtigt havde vist sig ikke at kunne klare klimaet.

Ivigtut i 40-erne

Boomet fortsatte i 1930-erne og eskalerede yderligere under 2. verdenskrigs store aluminiums-behov. Nu eksporteredes al den brutte kryolit til U.S.A., hvilket medførte en vis amerikansk byggeaktivitet i Ivigtut.

B-155
"Kastellet"

B-150
"Bræddehytten"
1942

Der opførtes 5 store indkvarteringsbarakker. De 3 blev lagt på skråningen oppe over "Stodderbyen". Det var "Politigården", der husede det amerikanske bevogtningspersonel, samt "Kastellet" og "Nyboder" - 3 gode Københavnske navne. De 2 sidste amerikanerbarakker hed "Bræddehytten" og "Nye Kro". Alle 5 barakker var lange længer af træ, tegnet og bygget af et entreprenørfirma i New York. De var helt i amerikansk stil - "Kastellet" endda med en ægte bowlingbane i kælderen.

B-142
"Valhal" 1942-44

Amerikanerne byggede kun en enkelt funktionærbolig, dobbelthuset "Valhal" i 1942-44.

Under 2. verdenskrig byggede nogle danske arbejdere også et par efter sigende ret lækre private ungkarlehybler "Tårnbo" og "Lerbækhus" til sig selv. De blev lagt i højderne oppe ved vandtanken. Efter krigen blev de overtaget af minen som funktionærboliger, hvormed disse holdt deres indtog i "Stodderbyen".

B-156
Maskinværksted
1943-45

Selve minevirksomheden krævede også flere nye bygninger under krigen. Der blev bl.a. opført et nyt stort maskinværksted i 1944-45.

Ivigtut i 1950-62

Allerede tidligt i minens historie var mange klar over, at kryolitforekomsten ved Ivigtut var begrænset. Senest under krigen blev der foretaget systematiske boreundersøgelser for at fastslå den resterende kryolits omfang. Ud fra disse undersøgelser besluttede man i 1946 at satse på at få selve kryolitbruddet tømt hurtigst muligt, således at den store og dyre arbejdsstyrke kunne aftrappes.

Det medførte 16 hæsblæsende år, indtil den sidste kryolit var taget op af jorden og anbragt i kæmpe bunker øst for bruddet til videre sortering og udskibning de kommende år.

Da den største "prop" i brydnings-processen var opkørslen af kryolitten efter brydningen, anlagde man i 1948-49 en lang tunnel på bunden af bruddet således at den nedsprængte kryolit kunne køres op i kraftige lastbiler. Med en 10° stigning blev tunnelen 500 meter lang.

Allerede i efteråret 1962 kunne det sidste læs kryolit, som nævnt, køres op, hvorefter man fjernede alt, stoppede pumperne og lod det vældige hul langsomt fyldes med vand. Det tog 6-7 år, før havvandet havde fyldt det 80 meter dybe hul helt.

Denne periodes byggeri er repræsenteret af 2 funktionærboliger i træ fra 1947, "Hundested" og "Liseleje" samt en ny formandsbolig i 1958 på den gamle forvalter- og maskinmesterboligs plads.

Mange af arbejderbarakkerne blev i disse år ombygget til enkeltværelser.

Ivigtut efter 1962

I årene efter 1962 har en mere begrænset arbejdsstyrke været beskæftiget med at sortere og udskibe den resterende kryolit ved Ivigtut. Da disse folk fortrinsvis har været installeret i funktionærbyens huse, kunne man efterhånden helt lukke arbejderbyen. De tomme bygninger blev derfor revet ned de kommende år som "vinterbeskæftigelse" for arbejderne. Dette var også i overensstemmelse med mineselskabets ønske om at efterlade stedet så pænt og opryddet som muligt, når den sidste last kryolit var udskibet.

Da man i dag har udviklet bedre metoder til at rense og udnytte den urene kryolit end tidligere, har en masse af de gamle opfyldningssten, f.eks. under stabelpladserne, i kajanlæggene m.v. fået interesse for mineselskabet. En del af aktiviteterne går derfor også ud på at opgrave dette opfyldt forskellige steder i Ivigtut.

Denne opgravning, sortering og udlosning foregik stadig i 1981 og året efter, sommeren 1982, blev selve kryolitbruddet tilmed tømt for vand for at få skrabet bunden endnu en gang. Det er imidlertid kun et spørgsmål om få år, før al kryolit af interesse er sejlet væk fra Ivigtut.

4: KARAKTERISTIK AF BYGGESKIKKEN I IVIGTUT

Byggeskikken i Ivigtut adskiller sig klart fra den øvrige ret ensartede bebyggelse i Grønland - bortset fra de få tilsvarende mineanlæg.

Grunden hertil er naturligvis, dels at der er tale om en anden bygherre end i resten af landet, dels om et andet formål.

Minedriftformålet, med dets behov for maskinhuse, værksteder, store indkvarteringshuse m.m., måtte give et helt andet bebyggelsesmønster end ellers, men derudover kom der også deciderede konstruktive forskelle.

I starten syntes bygningerne, p.g.a. minens ret usikre fremtid, kun beregnet til et meget kortsigtet brug - senere, specielt i 20-erne, har man nærmest indtryk af, at de store, solidt murede huse, var bygget til at stå til evig tid.

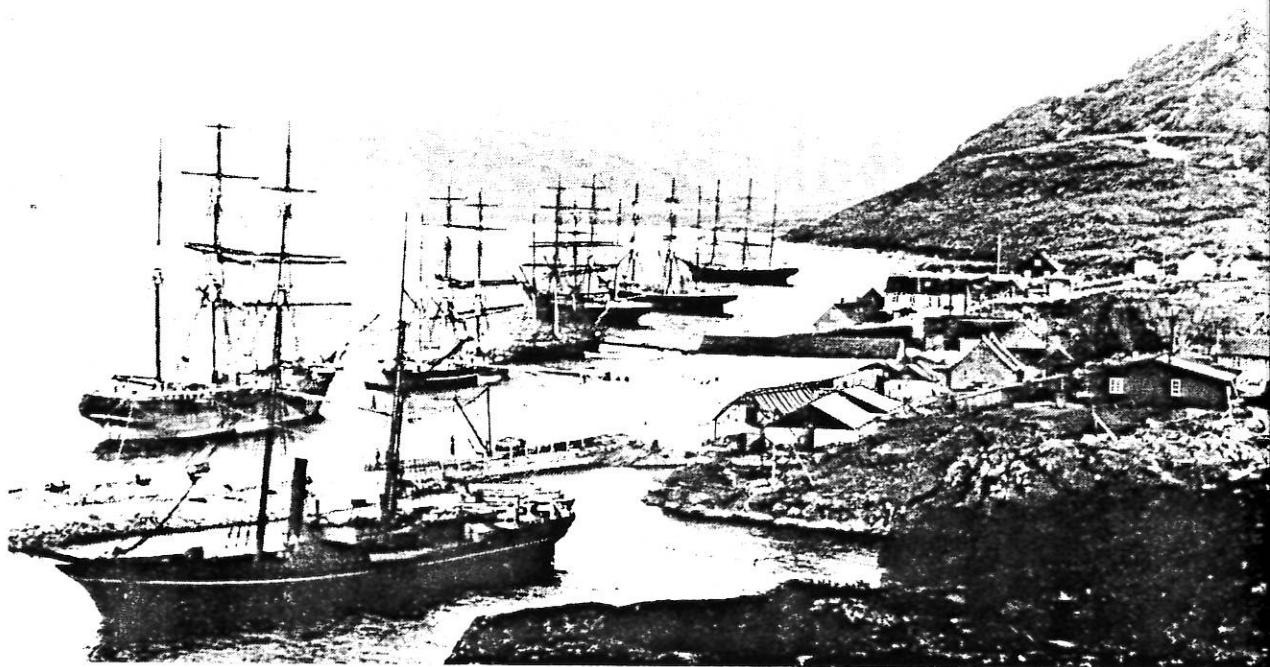
1800-tallets byggeri

Allerede det første hus på stedet, bestyreren hr. Schmidts hus fra 1856, adskilte sig konstruktivt fra de fleste boliger i Grønland ved at være bygget af bindingsværk, beklædt med brædder. Denne konstruktion var for længst degraderet til pak- og spækhuse samt kirker på kysten. Her foretrak man de langt lunere stokværkshuse eller tørvehuse - til nød stenhuse - til beboelse. Man ser da også på Jakobsens kort fra 1859, at hr. Schmidt har fået stablet lunende tørv op omkring de 3 af siderne på huset i Ivigtut. Først omkring 1880 tvinger økonomien bindingsværkshusene ind som boliger, først for danskerne, senere for grønlænder hvor de har holdt sig næsten enerådende lige siden.

I Ivigtut var man 20 år forud for denne udvikling både med boligerne til arbejderne og funktionærerne.

Hvad de øvrige bygninger angår, var pakhusene som nævnt direkte kopier af KGH's bindingsværks-pakhuse og værkstederne og maskinhusene blev naturligvis opført i den billigste og enkleste konstruktion: Bindingsværk med enten lodret eller vandret bræddebeklædning.

De rigelige mængder af sprængsten animerede til et vist stenbyggeri - bl.a. til krudthuse, pakhuse, bageri, sprøjtehus og til beboelse for grønlandske tjenestefolk.

Ivigtut 1898 Regnar Bentzen foto . I forgrunden to stenhuse .

Noget af byggeriet i Ivigtut adskilte sig således i sin konstruktion ikke stort fra det øvrige i Grønland. Men når indtrykket alligevel var totalt anderledes, skyldtes det først og fremmest de helt forskellige tagformer og beklædningsmaterialer man så i Ivigtut.

Landets øvrige byer og bygder bestod i 1800-tallet af de traditionelle grønlandske græstørvshuse med flade tage, de ligeledes lokale kalkede stenhuse med saddeltag på mellem 30° og 45° samt de importerede malede træhuse med høje tagrejsninger på mellem 40-50°. Andre husformer eller tagformer sås så at sige ikke.

I Ivigtut dominerede de lave tage på 10-30° på arbejderboligerne og staldene. Enkelte af disse samt en del af værkstedsbygningerne havde ensidige 10-20° tage og andre igen pyramidetage. Kun embedsboligerne, pakhusene og enkelte andre huse havde høje tagrejsninger.

Materielemæssigt skilte bl.a. arbejderboligerne og staldene sig igen ud ved at være beklædt med træspån på ydervægge og tage. De fleste af de øvrige huse var bræddebeklædte.

Tagmaterialerne i Ivigtut var spån, tagpap eller blikplader - atter nogle materialer, der først langt senere slog an i resten af landet. Spåntagene først efter 1905, paptagene først rigtigt efter 2. verdenskrig og bliktagene heldigvis aldrig.

1900-tallets byggeri

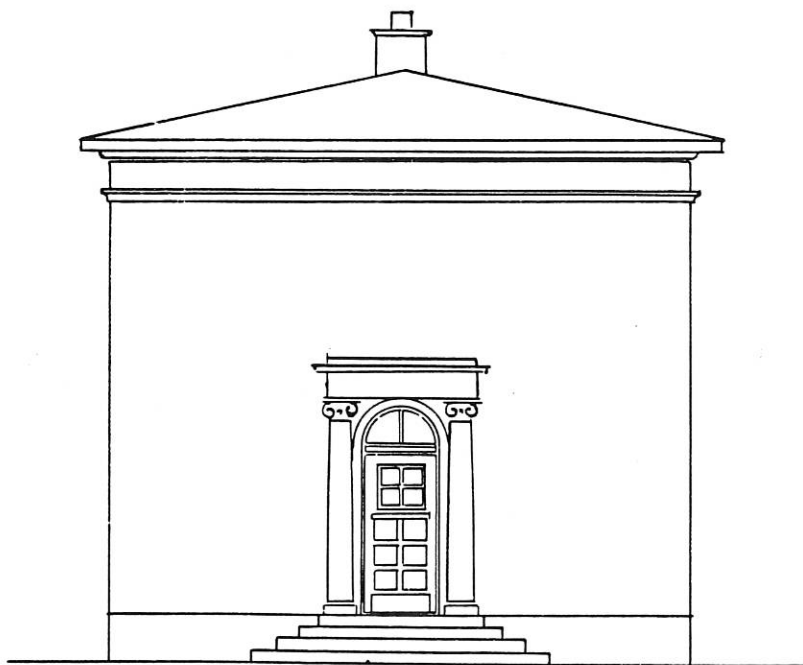
Også i 1900-tallet gik byggeriet i Ivigtut nye veje. Det var især det omfattende murede byggeri fra 1925-29, tegnet af arkitekt Niels Skrivers. Murstenshuse var næsten helt usete i det øvrige Grønland.

Tidens klassicistiske stilart krævede, at murfladerne blev pudset. Det gav imidlertid store vedligeholdelsesmæssige problemer, så efterhånden blev flere af husene brædebeklædte, hvad der til gengæld slørede de klassicistiske træk. Andre af de murede huse klarede sig så dårligt i klimaet, at de måtte rives ned igen. Det gælder f.eks. den fine lille radiostation samt staldene. Alligevel fortsatte man med murede huse i 40-erne.

Det amerikanske byggeri i Ivigtut fra krigens tid ligger også milevidt fra byggeskikken i Grønland, og det samme gør de øvrige huse, der er opført i Ivigtut efter krigen. Det er igen materialerne, vinduerne, tagformerne, m.m. der er helt anderledes.

Alt i alt udviser kryolitbruddet et bebyggelsesmønster, der er anderledes konstrueret, anderledes detaljeret og gennemgående langt mere broget og uensartet end det traditionelle byggeri i Grønland før 1960.

Byggeriet i Ivigtut tilfører, som nævnt, landets byggeskik nogle flere aspekter og dimensioner, der afgjort er med til at sætte det traditionelle byggeri i relief - samtidig med, at det er en interessant del af den samlede historie om menneskers fysiske rammer i Grønland.

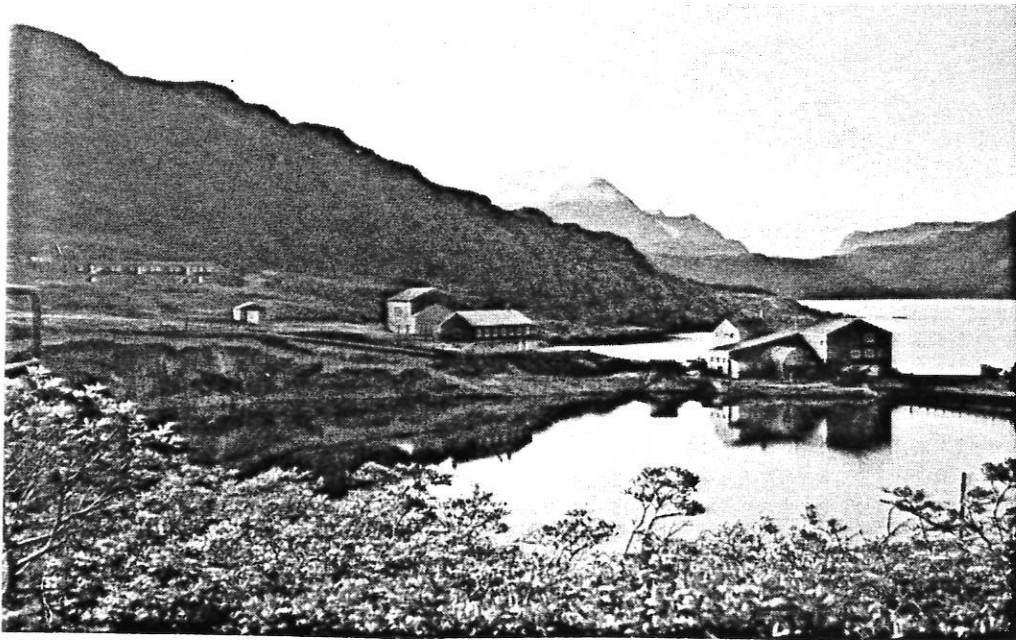
Radiostationen, opført 1928 ved arkitekt N. Skrivers. Nyklassicistiske facader i pudset mursten. Nedrevet i 1979.

5: DE TILBAGEVÆRENDE BYGNINGER

Under Landsmuseets besøg i Ivigtut i september 1981 var så godt som hele bebyggelsen syd, vest og nord for bruddet fjernet, mens hovedparten af funktionærbyen øst for bruddet stadig var intakt og i brug.

Den eneste arbejderbolig, der var i brug, var B-150, "Bræddehytten" fra 1942. B-155, "Kastellet" fra 1942 havde også overlevet, men kun på grund af bowlingbanen i underetagen. Overetagen stod helt tom.

Vest for bruddet lå endvidere den vældige forsamlingsbygning B-81, "Salen", fra 1926 - i begyndende forfald samt maskinværkstedet B-156.

Bygningerne vest for det nu vandfyldte kryolitbrud i 1981

Foto, september 1981 S. Vadsstrup.

Alle værksteds-, maskin- og magasinbygninger nord for bruddet var væk. Tilbage lå kun det lille stenhus B-13 "Firkanten", tidligere tjenerindehus for bestyrerboligen. Selve den gamle bestyrerbolig fra 1895 var revet ned i 1979.

I funktionærbyen var der ellers kun fjernet ganske få huse. Radiostationens fine nyklassicistiske murstensbygning var blevet helt ødelagt af klimaet, og den gamle flyttede bestyrerbolig B-70, "Toppen", fra kobberminen ved Ivnatasiaq (opf. 1909, flyttet 1914) var efterhånden blevet for dårlig og utæt.

Af de allerældste bygninger ved Ivigtut var der først og fremmest de 3 gamle krudthuse af sten fra 1860-erne

6: R E G I S T R A N T

over bygningerne ved Ivigut september 1981.

OVERSIGT

Bygn.nr.	Navn, opførelsesår, konstruktion, anvendelse, tilstand
2,4 & 5	<u>Krudthuse</u> , opført 1863 af sten
10	<u>"Butikken"</u> , opført ca. 1860 som pakhus, bindingsværk beklædt med brædder 1 på 2, 45° bliktag. Eventuelt tegnet af C.V. Wahl. Udvidet kort efter opførelsen, senere stærkt ombygget specielt i 1920-erne, bl.a. nye vinduer. Opmåling 1:50/1960. Nuværende butik, dårlig stand.
13	<u>"Firkanten"</u> , også kaldet "Gamle Maries Hus". Opført ca. 1860 som grønlandsk tjenerindehus. Stenhus med 30° bliktag. Fuldstændig ombygget i 1890-erne, bl.a. er tagryggen vendt - og yderligere forstærket med beton i 1920-erne. I dag tomt. Rimelig stand.
14	<u>"Formandshus"</u> , opført 1958 som enfamiliehus på tidligere forvalterboligs plads. Bindingsværk, med vandrette brædder, 30° bliktag. Projekttegninger 1958. God stand.
15	<u>"Amerikanerhuset"</u> , bygget 1866, som indkvarteringshus for amerikanske skibskaptajner. Bindingsværk med brædder beklædt med spån/vandrette klinkbrædder. 30° bliktag. Udvidet flere gange, opmåling 1:100/1938. Nuv. gæstehus. God stand.
25	<u>"Messen"</u> - Ældste (vestlige) del opført 1865 som assistent- og lægebolig. Bindingsværk med bræddebeklædning, stensokkel, ca. 40° bliktag. Udvidet mod vest og øst i 1925 i grundmur (Proj.: Niels Skrivers). Indrettet til funktionærkantine. Udvidet med stor vinkelfløj i 1942 (Proj.: Søren Falkentorp). God stand.
36	<u>"Norske Lysthus"</u> , opført ca. 1874 som lysthus i norsk stil, oprindelig placeret ved "Messen". Flyttet 1925. Bindingsværk beklædt med brædder, 45° paptag. God stand.
38	<u>Vandbeholder</u> , opført 1928 i jern og plade. Projekttegninger 1928.
44	<u>Kapel</u> ved kirkegården. Bygget i 1920-erne af sten og beton.
46	<u>"Barakken"</u> , opført ca. 1930 som funktionærbolig, (bl.a. lægen), senere skole, nu arkiv og kontor. Bindingsværk med vandrette brædder, bliktag. Udvidet med sidefløj 1939. Opmåling/projekt 1:100/1938. God stand.

- 48 "Capella", opført i 1880-erne som sygehus. Stærkt tilbygget og ombygget gennem tiden. Oprindelig del: Bindingsværk med brædder og spån, stensokkel, 30° bliktag. Opmåling 1:50/1937. Anvendes som bolig. God stand.
- 57 "Laboratorium", opført i 1880-erne som skole. Senere anvendt som laboratorium, nuværende bibliotek. Bindingsværk med brædder og spån, stensokkel, 30° bliktag. Opmåling 1:50/1960. God stand.
- 67 "Sygehus", opført 1863 som kontrollørbolig. Ombygget til sygehus 1930, udvidet 1941. Bindingsværk med vandrette brædder, 45° bliktag. Nye vinduer fra 1940-erne. Opmåling 1:100/1938. God stand.
- 81 "Salen", bygget 1926 som forsamlingshus, udvidet 1949. Grundmuret hus med 30° bliktag. Projekt.: ark. Niels Skrivers 1926. Dårlig stand.
- 83 "Slottet", opført 1925 som driftslederbolig. Ombygget 1962 til funktionærkantine. Driftslederbolig igen i 1965. Grundmuret hus beklædt med vandrette brædder, 45° bliktag. Proj.: Niels Skrivers 1925 - bræddebeklædning fra 60-erne. God stand.
- 90 "Silobygning", opført i 1930 i jern og plade.
- 115 "Kontrollørbolig", opført 1930 som kontrollørbolig - senere KGH-befragter-bolig. I dag tomt. Bindingsværk beklædt med vandrette brædder og 45° bliktag. Proj.: ark. W. Groth-Hansen 1930. God stand udvendig, men begyndende forfald indvendig.
- 127 "Snedkerværksted", bygget 1938
- 142 "Valhal", opført 1940 som funktionærbolig (dobbelthus). Træhus med bliktag i amerikansk stil. Proj.: USA, 1940. Anvendes som bolig. God stand.
- 150 "Bræddehytten", opført 1942 som indkvarteringsbarak. Træhus på høj betonsokkel, 30° bliktag. Opmåling 1:50/1959 v. N.L. Anvendes til arbejderbolig. God stand.
- 155 "Kastellet", opført 1943 som indkvarteringsbarak. Træhus på høj betonsokkel (underetagen af beton), 30° bliktag. Indrettet med enkeltværelser. Bowlingbane i underetagen. Proj.: Nick. F. Helmers Inc., New York april 1942. Opmåling 1:100/1946 E.J. Underetagen i god stand. Overetagen dårlig (tom).
- 156 "Maskinværksted", opført 1943-45 som værksted. Grundmur beklædt med vandrette brædder, bliktag. Bruges stadig. God stand.

- 162 "Grønlandersygehus", opført 1959. Træhus med bliktag. Proj.: E.J.J./T.K. 1959. God stand.
- 164 "Jomsgborg", opført 1946 som kontorbolig med bageri og vaskeri i underetagen. Anvendes nu til beboelse. Grundmuret hus med bliktag. Proj.: Ark. Juhl, 1946. God stand.
- 169 "Hundested", opført 1947 som funktionærbolig. Træhus med bliktag. Proj. af minen 1946. God stand.
- 172 "Liseleje", opført 1947 som funktionærbolig. Træhus med bliktag. Projekteret af minen i 1946. God stand.

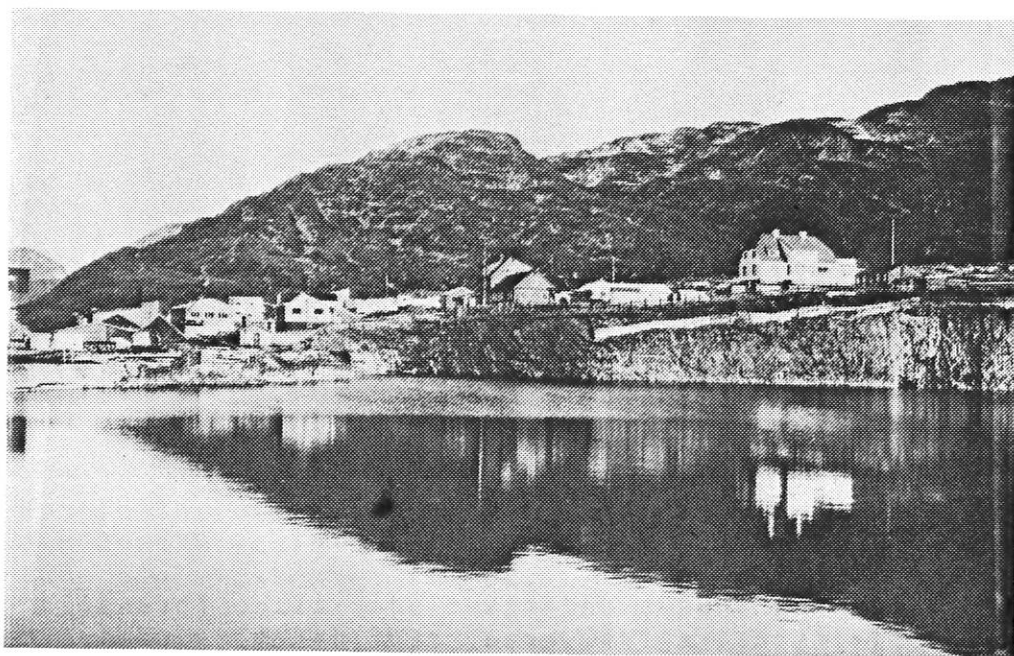
uden numre:

Seismisk Station, bygget 1927 i en klippehule. Nedlagt 1959.

Udskibningskranen, kaldet "Hans", bygget 1930.

Kirkegården, oprettet 1860-erne

Garager og drivhuse, er ikke medtaget i oversigten.

Funktionærbyen set fra vest med det vandfyldte grund i forgrunden 1981

7: BESKRIVELSE

af bygningerne, efter alder.

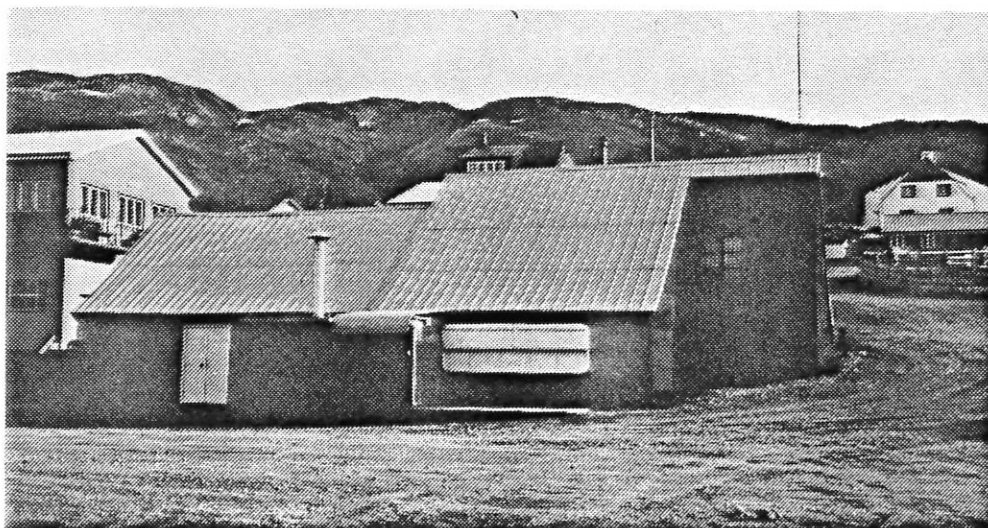
B-10, "Butikken"

Historie

Pakhuset er bygget i 1860 eller 61 som afløsning/supplement for lagerrummet på bestyrerboligens loft.

Husets konstruktion, kraftigt bindingsværk beklædt med svære, lodrette brædder 1 på 2, samt proportionerne på den ældste del på ca. 11 x 15 alen = 9,4 x 6,9 m, svarer nøje til en tegning på Kunstakademiets Bibliotek i København. Tegningen er signeret af den københavnske tømrermester C.V. Wahl i 1852 og viser en spækhustype, som i 1850-erne udsendtes til adskillige steder i Grønland. Flere af disse står endnu, bl.a. i Godhavn og Umanak, og pakhuset i Ivigtut svarer stort set til disse i detaljering af udhæng, vandbrædder etc. Vi står derfor formentlig overfor et pakhus bygget til mineselskabet af C.V. Wahl magen til KGH's spækhuse.

Allerede kort efter 1860 blev pakhuset udvidet mod vest med et ensbygget træhus af et lidt større volumen - anbragt med nordsiderne i linie. (se kortet fra 1869).

"Butikken" fotograferet 1981

Siden har huset undergået adskillige forandringer, ikke mindst i 1940-erne, hvor det blev udstyret med nye, store rundhjørnede vinduer. I dag fremtræder huset som et mærkværdigt og ret uskønt bygningskonglomerat, hvor man kun svagt aner det ældste hus. Hertil medvirker også det sølvbronzerede bliktag samt de to ufølsomme udbygninger i nordsiden. Sydsiden er halvt begravet af det hævede terræn. Udvendig står pakhuset med sort-malet bræddebeklædning - enkelte steder er der påsømmet tagpapbeklædning.

Indvendig er huset i dag indrettet til butik.

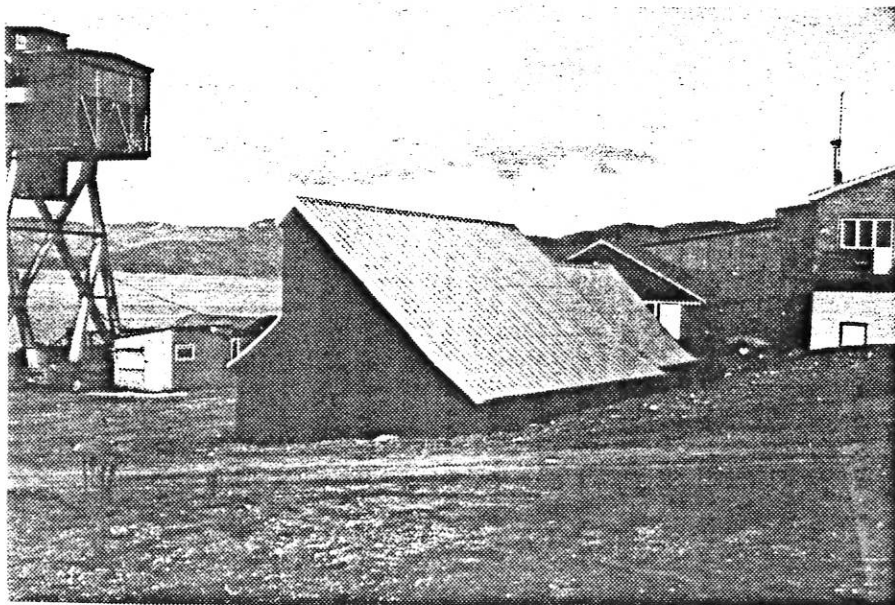
Tilstand

"Butikkens" tilstand for sydsidens vedkommende er ret ringe, p.g.a. det hævede terræn. Det samme gælder det nederste af gavlene samt hermed formentlig også gulvbjælkerne.

Det øvrige på huset, nordsiden, tagværket etc. ser umiddelbart ud til at være i god stand.

Bevaringsværdi

I betragtning af de mange indgreb og ombygninger i huset, der er gjort ret venerationsløst, må "Butikkens" bevaringsværdi siges at være ret ringe, til trods for at det i dag er Ivigtuts ældste hus. Butiksinteriøret afspejler ifølge de lokale den sidste rest af det gamle Ivigtut, men hverken arkitektonisk eller bygningshistorisk er "Butikken" særlig interessant.

"Butikken", bagsiden fotograferet 1981

B-67, Tidligere kontrollørbolig

Historie

Kontrollørboligen er opført i 1863 som bolig for den danske stats kontrollør ved bruddet, der startede sin virksomhed i 1862.

Huset beskrives i 1921 i værket "Grønland i 200-året for Hans Egedes Landing" som et hus på 14 x 9,4 m (22 x 15 alen) bygget af planker og brædder. Det har 5 værelser og køkken i stueetagen og 2 kamre på loftet.

Huset blev gennemistandsat i 20-erne, bl.a. med nye vinduer. Havestue-karnappen mod vest stammer også fra 20-erne.

Sidst i 20-erne opførte bruddet en kæmpesilo klods op af kontrollørboligen, der dels larmede, dels tog udsigten fra huset over Arsukfjorden. Kontrolløren forlangte at få en ny bolig stillet til rådighed og fik det.

Efter nogle år som gæstebolig blev den gamle kontrollørbolig i 1930-erne indrettet til sygehus. I 1942 blev den store udbygning mod syd påført, og huset fik flere nye vinduer og ny udvendig beklædning af vandrette brædder mod syd og øst, mens den gamle lodrette bræddebeklædning med lister stadig ses mod nord og vest.

*Tidl. kontrollørbolig, nuværende sygehus set fra syd. 1981
Indgangspartiet påført 1941*

Beskrivelse

Den gamle kontrollørbolig er temmelig radikalt ombygget i tidens løb. Der er så at sige intet tilbage af det ældste, bortset fra dele af konstruktions-tømmeret (bindingsværk, bjælker og spær). 3 sprosser-vinduer samt den udvendige beklædning mod syd og på vestgavlen stammer fra ombygningen i 20-erne. Resten af forandringerne fra 40-erne og 50-erne stikker i øjnene som ualmindeligt ufølsomme overfor det gamle hus. Sydsiden er særlig grell med 2 forskellige slags nye vinduer - foruden de 3 fra 20-erne - og med en brandmur ud gennem facaden. Også den voldsomme 2-etages udbygning mod nord virker uheldig på huset, ligesom tagets sortmalede blikpladebelægning.

Nordsiden 1981. Bemærk brandmuren i underfacaden.

Bevaring

Som den tidligere kontrollørbolig i Ivigtut står i dag, kan den ikke betegnes som bevaringsværdig. Der-til er indgrebene i huset i forbindelse med indretningen til sygehus alt for voldsomme og pietetsløse - især interiøret. Ombygningen af huset har ikke bevaret eller øget bygningens arkitektoniske kvaliteter; men derimod forringet disse mærkbart, og alle historiske spor er ydermere totalt udslettet.

B-2, B-4 og B-5, krudthuse

Historie

Brydningen af kryolit ved Ivigtut krævede efter få år anderledes radikale midler end hakker og skovle. Efterhånden som bruddet blev dybere og dybere, måtte man tage sprængkrudt i anvendelse til at løsne både granit og kryolit.

Til krudtets opbevaring byggede man i 1863 en række små krudthuse af sten. Heraf er der i dag 3 tilbage.

Beskrivelse

Krudthusene er beliggende et stykke ude i terrænet, rundt om bruddet. De er opført af granitsprængsten - opmuret i mørtel og beton. Taget er et ca. 30° saddeltag belagt med blikplader - men oprindeligt antagelig med brædder. Der findes een dør, en rå bræddedør, i den ene gavl.

I størrelse er krudthusene ca. 3 x 2 m.

Bevaring

De små krudthuse fortæller dels en lille interessant del af kryolitbruddets historie, dels passer de smukt i landskabet, og endelig er de den sidste rest af den lille håndfuld stenhuse, der har stået ved Ivigtut. De skal derfor anbefales bevaret. Iøvrigt er de som jordfast fortidsminde, ude af brug, automatisk fredet efter fredningslovens §1.

B-13, tidligere tjernerindehus "Firkanten"

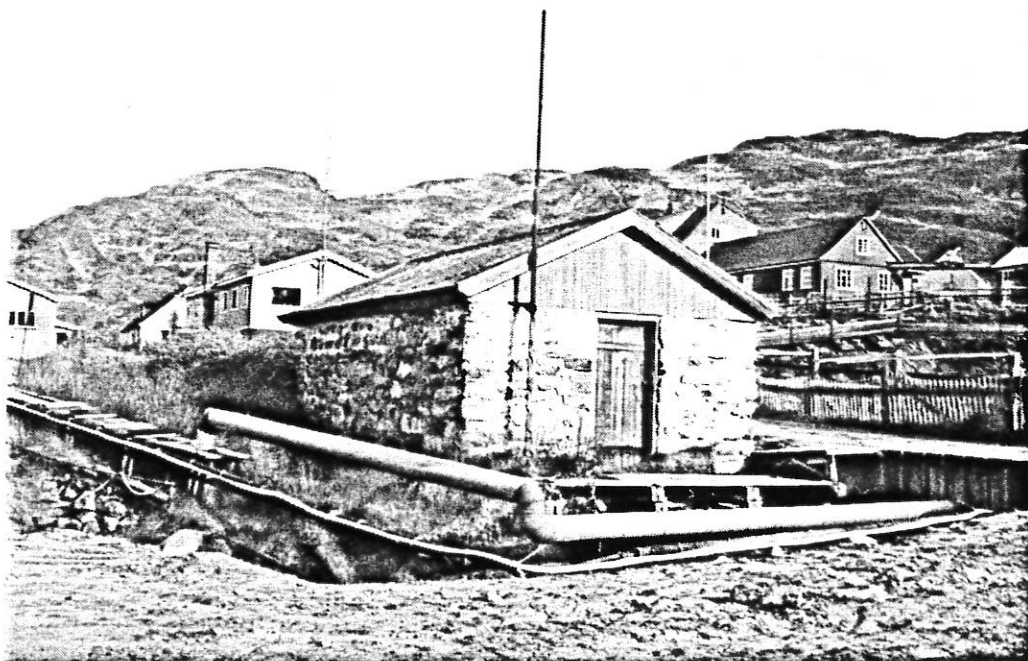
Historie

Driftsbestyrerens grønlandske tjenestefolk fik i midten af 1860-erne et lille stenhus som bolig. Det blev lagt nær bestyrerboligen, lige op ad den samtidig sprængte saltvandsrende til bruddet.

Stenhuset ses på fotografier fra 1869 og på kortet fra samme år, hvor det betegnes: "Hus til grl. Tjenestefolk".

Det nuværende stenhus B-13, kaldet "Gamle Maries Hus" eller "Firkanten" ligger på samme sted; men da huset dels er vendt 45° i forhold til det oprindelige hus, dels har en noget lavere taghældning, er der næppe tale om den samme bygning.

Vendingen og nyopbygningen af huset ses på fotografier at være sket midt i 1890-erne - evt. samtidig med opførelsen af den nye bestyrerbolig i 1895.

Beskrivelse

Siden 1890-erne har huset dog også gennemgået radikale forandringer. Bl.a. er det øverste af murkronen muret om, formentlig i 20-erne p.g.a. det kraftige islæt af beton, og tagværk og taggavle fornyet. Taget er nu belagt med blikplader.

Bevaring

Af det oprindelige "tjenerindehus" fra ca. 1865 er der næppe andet end de genanvendte sten tilbage, og også det genopførte hus fra 1890-erne synes stærkt fornyet.

Fra lokal side har man hæget om det lille stenhus som eksempel på de grønlandske tjenestefolks boligforhold ved minen. Stenhuset har da også været større og specielt højere end de traditionelle grønlandske tørvehuse, men næppe lunere og mere komfortabelt. Den særligt navnkundige ~~kvindfolk~~ ^{kvindfolk} og beboer af huset "Gamle Marie" opnåede dog en relativ høj alder.

Som den tomme skal huset syner i dag, uden inventar, vinduer, skorsten m.v., og først og fremmest uden brug, virker det ikke rimeligt at bevare. Som stenhus betragtet findes de både langt bedre bygget og langt mere originale "ude på kysten".

B-25, tidligere assistentbolig, "Messen"

Historie

Da "Kryolith- Mine- og Handelsselskabet" i 1865 fik enekoncession på kryolitbrydningen ved Ivigtut, startede man straks en større udvidelse af aktiviteterne og faciliteterne ved minen - heriblandt også en udvidelse af arbejdsstyrken og boligerne til denne. Man frådsede ikke med pladsen, så assistenten og lægen fik et hus til deling.

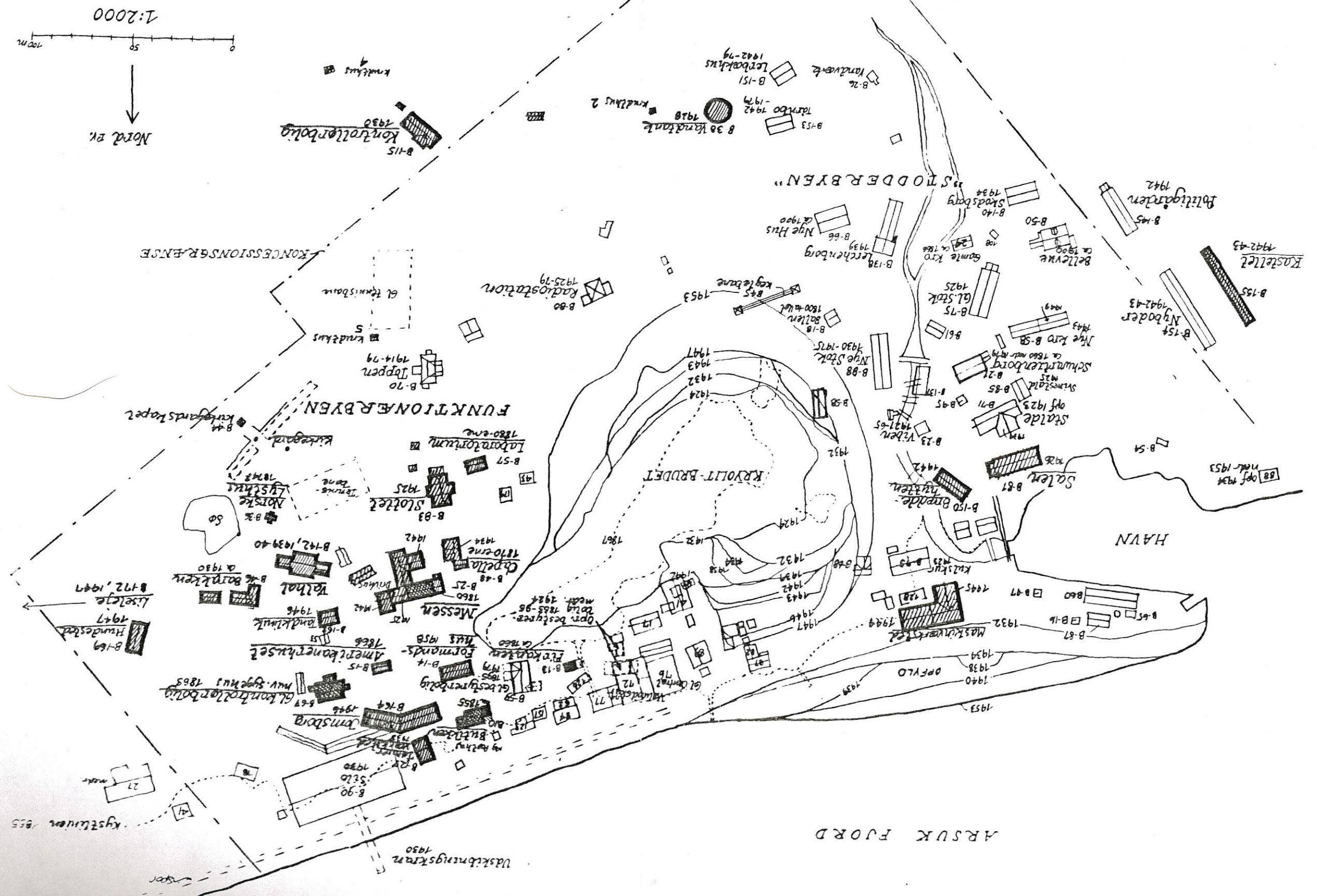
Huset var, som de øvrige beboelseshuse ved bruddet, opført af træ. Det ses, dels på planen fra 1869 og på samtidige fotografier, højt beliggende vest for bruddet.

I 90-erne blev huset udvidet mod vest med 2 vinduesfag. Det gav en ekstra lille bolig i vestgavlen.

I 1925 blev huset atter kraftigt udvidet, denne gang mod øst. Der blev opført en stor 2½-etages murstensbygning med en lang en-etages sydgående sidefløj - ialt med over en fordobling af assistentboligens areal.

I murstensforlængelsens stueplan var der kantine for funktionærerne, kaldet "Messen", i overetagerne var der boliger.

ARSUK FJORD

STIGNATURFORKLARING:
 Eksisterende bygning, sept. 1981
 Nedrevet bygning
 Kystlinie 1981
 Opnede kystlinie, 1850

KRYOLIT-BRDET I WITTUT/IVIGUT
 oprettet 1855
 BYGNINGSREGISTRERING september 1981
 Tegnet ud fra kortmateriale i brudets arkiv
 KARSTEN RANTOW'S TEAGNESTUE OG
 ARVILANDS LANDSMUSEUM 1981
 Solen i det fjerne